

KOŁA KRAJOZNAWCZE MŁODZIEŻY SZKOLNEJ PTK*

W 1969 r. mija 50 lat od chwili gdy w ramach Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego rozpoczęła swą działalność Sekcja Kół Krajoznawczych Młodzieży, obejmująca początkowo teren miasta Krakowa, a następnie tereny innych części kraju. Koła Krajoznawcze Młodzieży wprowadziły w obręb zainteresowań krajoznawczych nowy element — młodzież, przeważnie szkolną, w zorganizowanej formie pociągnęły ją do poznawania kraju rodzinnego, pobudziły ruch turystyczno-krajoznawczy. Piećdziesięciolecie zorganizowanego ruchu krajoznawczego młodzieży stanowi okazję do podjęcia próby przedstawienia dziejów, dorobku, znaczenia i rozwoju młodzieżowego ruchu krajoznawczego.

POCZĄTKI ORGANIZACJI

Starania miłośników krajoznawstwa zmierzające do zorganizowania w zaborze rosyjskim towarzystwa krajoznawczego datują się od pierwszych lat XX stulecia. Jednakże realne przesłanki powstania polskich stowarzyszeń zaistniały do-

piero wówczas, gdy — w wyniku rewolucyjnych walk ludzi całego rosyjskiego imperium — carat zmuszony został do poczynienia pewnych ustępstw natury politycznej i ekonomicznej. Statut Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego został zatwierdzony 27.X.1906 r. Pierwsze zebranie organizacyjne odbyło się 3.XII. 1906 r. w sali Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie.¹ Statut jako cele Towarzystwa przewidywał: zbieranie wiadomości krajoznawczych i szerzenie ich wśród ogółu, w szczególności wśród młodzieży, gromadzenie zbiorów naukowych dotyczących ziem polskich, organizowanie wycieczek po kraju, tworzenie oddziałów terenowych, urządzenie wystaw krajoznawczych, roztaczanie opieki nad pamiątkami historycznymi i osobliwościami przyrody. Choć statut nie uwzględniał możliwości wstępowania niepełnoletniej młodzieży do PTK, zawsze jednak znajdowała się ona w centrum zainteresowania władz Towarzystwa. Już na wiele lat przed powstaniem PTK niektórzy działacze społeczni apelowali do młodzieży o współudział w zbieraniu wiadomości o kraju, a Stanisław Staszic, wykazując niedostatki w zakresie posiadanych opisów różnych zjawisk fizjograficznych na ziemiach polskich, apeluje: *Młodzieży, ty każdego narodu droga, naszego narodu jedyna nadziejo! Oto prace, do których cię wzywają, oto wiadomości,*

* Pracę Kazimierza Staszewskiego, wybitnego krajoznawcy oraz długoletniego działacza PTK i PTTK zamieszczamy już po śmierci Autora. Za zgodą rodziny Zmarłego publikację opracował i przygotował do druku Zbigniew Tomkowski — Redakcja.

których od ciebie o twej ziemi wyglądają obce narody!

PTK od początków swego istnienia prowadziło działalność w środowisku młodzieży, organizując dla niej wycieczki krajoznawcze, pogadanki i odczyty. Inicjatywa zorganizowania młodzieży w odrębne Koła Krajoznawcze wyszła z Krakowskiego Oddziału PTK (zał. w 1919 r.) już w warunkach istnienia niepodległego państwa polskiego. Gorliwym rzecznikiem Kół Młodzieżowych był założyciel Oddziału PTK w Krakowie prof. Ludomir Sawicki,² który był w stałym kontakcie z PTK już od 1908 r. Znał dobrze działaczy Warszawskiego Oddziału PTK, współpracował z nimi w badaniach Gór Świętokrzyskich i innych terenów górskich, wygłaszał w Warszawie odczyty, współpracował z czasopismem *Ziemia*. Gdy tylko ziemia krakowska wróciła w skład odrodzonego państwa polskiego, powołał w Krakowie do życia Oddział

Leopold Węgrzynowicz.

Fot. J. Kłyńska

PTK. W skład zarządu Oddziału weszli późniejsi protektorzy działalności Kół Krajoznawczych Młodzieży, a więc prof. Ludomir Sawicki, Leopold Węgrzynowicz, dr Władysław Szafer, insp. Seweryn Udziela, dr Walery Goetel i inni. W myśl uchwały zarządu z 16.VI.1919 r. postanowiono utworzyć w Krakowie Sekcję Kół Krajoznawczych Młodzieży, której zadaniem było początkowo prowadzenie działalności wśród młodzieży rzemieślniczej, robotniczej oraz młodzieży szkół różnych typów (z wyłączeniem klas niższych szkół powszechnych). Koła miały przysposabiać młodzież do samodzielnej pracy krajoznawczej, krzewić wśród niej zasady ochrony zabytków przyrody i dzieł pracy ludzkiej. Poszczególne koła powstawały z inicjatywy działaczy PTK jako samodzielne ogniwa młodzieży krajoznawczej, kierowanej przez dorosłych opiekunów dezygnowanych do kół przez Zarząd PTK.³

Inicjatywa w zakresie Kół Krajoznawczych Młodzieży spotkała się z żywym poparciem krakowskich szkół średnich. Już w 1920 r. Sekcja zarejestrowała 11 Kół w Krakowie. Powstały one przy miejscowych szkołach średnich i liczyły 548 członków. Te wyniki w pierwszej mierze zawdzięczać należy energii Leopolda Węgrzynowicza, który kierował pracą Sekcji Młodzieżowej i jednał szkoły dla akcji krajoznawczej. Wydatną pomocą w zakresie organizacji Kół było własne pismo wydawane przez Sekcję. Dzięki księgarni „Orbis” w Krakowie Sekcja wydała w 1920 r. pod redakcją Leopolda Węgrzynowicza *Miesięcznik Krajoznawczy dla Młodzieży*.⁴

We wstępie redakcyjnym tego pisma zamieszczony został apel do młodzieży, ilustrujący zamierzenia Sekcji w 1920 r. Oto wyjątki z tego apelu: *Do Młodzieży! Oddając pierwszy numer czasopisma poświęconego krajoznawstwu do rąk młodzieży, pragniemy rozdmuchać tę iskrę, która w młodocianym rozpala się wieku, iskrę miłości Ojczyzny, miłości wszystkiego, co nasze, ziemi naszej, jej historii, zabytków i ludu polskiego. Poznać,*

aby ukochać — oto hasło nasze. Z tym hasłem idziemy do Was, Młodzieży Polska. Pragniemy, aby w czasie wolnym od nauki wszystkie ziemie Polski zaroily się od gromadek młodych krajoznawców, by do nich przemówić mogli wszystkie góry i rzeki, wszystkie miasta, wsi, kościoły i zamki, chata polska i lud polski, by mogły przemówić swą przeszłością, by mogły opowiadać swe dole i niedole i ich życie obecne, żeby wszystko śpiewało im pieśń zwycięstwa i swobody, by odczuć i zrozumieć mogli, że ziemia ta i wszystko na niej, to polskie, zdobyte i wywalkowane długowiekową pracą naszą i przodków naszych... Dumą i ambicją każdego młodzieńca powinno być zaznajomienie się przede wszystkim z okolicą miejscowości, w której mieszka i jak najdokładniejsze jej opisanie.

Trzeci numer miesięcznika ukazał się już pod nowym tytułem. Był to *Orli Lot*, który towarzyszył wytrwale Sekcji przez cały czas jej działalności tj. do 1950 r.

Pierwsze doświadczenia Sekcji wykazały, że najpodatniejszym elementem oddziaływania organizacyjnego krajoznawstwa jest młodzież szkolna, w szczególności młodzież szkół średnich. Pod tym kątem kształtuje się dalszy rozwój Kół Krajoznawczych, kierowanych przez Sekcję Krakowską. Poza Krakowem pierwsze Koło im. W. Pola powstało w Tłumaczu w 1920 r. Na terenie b. zaboru rosyjskiego pierwsze Koła powstały w latach 1920—21 w Zawierciu (w listopadzie 1920 r.) i w Gimnazjum Państwowym w Sandomierzu (25.I.1921 r.). Koło to im. A. Janowskiego zaprenumerowało 10 egz. *Orlego Lotu*. Pierwsze Koło na terenie szkoły powszechnej zarejestrowano w 1925 r. w Piaskach Luterskich pod Lublinem.

ROZWÓJ ORGANIZACYJNY KÓŁ

Inicjatywa prof. Ludomira Sawickiego i Leopolda Węgrzynowicza w sprawie zorganizowania w ramach PTK młodzieżowego ruchu krajoznawczego szybko zy-

skała dużą popularność. Krajoznawstwo było ideą bliską młodzieży, w szczególności młodzieży szkolnej. Nowe koła młodzieży krajoznawczej powstawały w wielu regionach kraju. W 1921 r. prof. Jan Kilarski zorganizował w Poznaniu pierwsze na terenie b. zaboru pruskiego Koło Krajoznawcze. Nieco później powstało również Koło w Gnieźnie. Idea organizowania Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej dotarła do Lwowa i do Wilna, gdzie prof. Zofia Domaniewska zorganizowała bardzo żywotne Koło Krajoznawcze, obejmujące nie tylko uczniów pochodzenia polskiego, ale i przedstawicieli innych narodowości zamieszkałych w Wilnie. Koła powstawały w wielkich miastach, jak Łódź, gdzie młody przyrodnik — uczeń, Leszek Pawłowski organizował wśród młodzieży ruch badawczy i wycieczkowy oraz w małych miasteczkach np. w Pińczowie, gdzie prof. Wł. Tync w miejscowym gimnazjum męskim zajął młodzież twórczą pracą w Kole Krajoznawczym.

Rozwój młodzieżowego ruchu krajoznawczego w szkołach został pozytywnie oceniony przez władze szkolne. Reskrypt Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Sekcja Szkolnictwa Średniego z 1921 r. zalecał dyrektorom szkół średnich udzielania poparcia powstającym kołom młodzieży krajoznawczej. *Dyrekcje zechęć też młodzież do tworzenia Kół Krajoznawczych, których celem jest zaznajomienie się z geografią i kulturą różnych okolic naszego Państwa i rozbudzenia szczerego umiłowania rzeczy ojczytych.*

Podobne instrukcje wydały szkołom Kuratoria Okręgu Szkolnego Lwowskiego, Poznańskiego, Toruńskiego, Krakowskiego zachęcające do prenumerowania *Orlego Lotu* i organizowania w szkołach Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej.

Przyczyniło się to w znacznym stopniu do wzrostu liczby Kół i rozszerzenia zasięgu ich oddziaływania na młodzież. W 1925 r. Leopold Węgrzynowicz zarejestrował 72 Koła Krajoznawcze, w tym 48

w szkołach średnich gimnazjalnych, 2 w szkołach powszechnych, 16 w szkołach średnich innych typów oraz 6 różnych.

Aby przyjąć z pomocą rozwijającemu się ruchowi wycieczkowemu młodzieży szkolnej Ministerstwo WRiOP postanowiło zorganizować w szkołach, znajdujących się w atrakcyjnych pod względem krajoznawczo-turystycznym miejscowości-

Odnazka Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK.

Fot. J. Kłysińska

ciach punkty noclegowe dla wycieczek. Z czasem stały się one schroniskami szkolnymi. Z ramienia Ministerstwa czuwał nad działalnością schronisk nac. Józef Błoński, który od 1927 r. wydawał coroczny *Informator* w sprawie noclegowych schronisk szkolnych. *Informator III* z 1929 r. podawał wykaz schronisk — uwagi ogólne dotyczące wykorzystania

schronisk, regulamin oraz 15 przykazań z zakresu kultury wycieczkowania.

Współpraca Komisji Krakowskiej z Ministerstwem WRiOP była bardzo pożyteczna. Organizator schronisk szkolnych Józef Błoński wszedł w skład Zarządu Głównego PTK. Kierowanie ogólnopolską siecią Kół Krajoznawczych znacznie przekraczało jednak możliwości Krakowskiego Oddziału PTK, przy którym istniała Sekcja Kół Krajoznawczych Młodzieży. Sprawą tą zajęły się naczelne władze PTK. W 1927 r. Rada Główna działająca w porozumieniu z Sekcją Krakowską postanowiła przejąć zwierzchnictwo nad Kółami, tworząc specjalny organ: Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK, działającą na podstawie własnego regulaminu. Zgodnie z decyzją Rady Głównej przewodniczącym Komisji pozostał nadal prof. Leopold Węgrzynowicz. Siedzibą Komisji był nadal Kraków, gdzie znajdował się poważny zespół doświadczonych działaczy pracujących na odcinku krajoznawstwa młodzieżowego. Stałą łączność między Komisją a Radą Główną utrzymywał wyznaczony na okres jednego roku przedstawiciel Rady Głównej PTK.

Regulamin Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK przewidywał następujące zadania Komisji: inicjowanie i organizowanie Kół, inspirowanie pracy poprzez pismo *Orli Lot*, gromadzenie materiałów, obrazujących ruch krajoznawczy młodzieży, organizowanie zbiorowych wycieczek, publikowanie prac młodzieży z zakresu krajoznawstwa oraz utrzymywanie łączności z analogicznymi organizacjami za granicą.

W celu udzielenia pomocy w pracy Kół Krajoznawczych Młodzieży Komisja wydała broszurę pt. *Koła Krajoznawcze Młodzieży Szkolnej PTK* (kolejne wydania ukazały się w latach: 1927, 1934, 1937 i 1947). Zawierała ona wstęp, regulamin Komisji i Kół, zarys historii Kół, wskazówki organizacyjne, piosenki młodzieży krajoznawczej oraz liczne informacje.

Do spopularyzowania pracy krajoznaw-

czej wśród młodzieży szkolnej przyczyniły się bardzo wykłady prof. Węgrzynowicza z zakresu krajoznawstwa młodzieży wygłoszone na czterotygodniowym ogólnopolskim kursie geograficzno-krajoznawczym dla nauczycieli szkół powszechnych. Podobne wykłady Węgrzynowicz wygłaszał również na wielu innych kursach nauczycielskich.

Na początku lat trzydziestych zanotowano dalszy rozwój Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. W 1931 r. Komisja Krakowska miała w swoim rejestrze 270 Kół, liczących około 15 000 członków, w 1932 r. — 328 Kół, z tego 130 w szkołach powszechnych.

Okupacja hitlerowska przerwała działalność Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Po wyzwoleniu i odbudowie organizacyjnej PTK powstały również pierwsze Koła Młodzieżowe. W 1949 r. zarejestrowanych było w Polsce 315 Kół. Wznowiono również wydawanie *Orlego Lotu*. Już 6.XII.1946 r. Minister Oświaty Czesław Wycech wydał okólnik zachęcający do organizowania w szkołach Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej i zalecający prenumerowanie *Orlego Lotu*.

Stały rozwój sieci organizacyjnej Kół zawdzięczać należy nie tylko żywotności i poświęceniu prof. Leopolda Węgrzynowicza, ale i szerszemu zespołowi jego oddanych współpracowników. Grono było dość liczne, toteż niezwykle trudno jest wymienić wszystkich zasłużonych działaczy, którzy przyczynili się do rozwoju Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej. Na podstawie materiałów archiwalnych i bezpośredniej znajomości sprawy, można ustalić nazwiska tych, którzy od zarania istnienia Kół, lub w okresie późniejszym zapisali na trwałe swe nazwiska w historii Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK.

Szczególnie miejsce w historii Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej zajmuje osoba prof. Leopolda Węgrzynowicza, wieloletniego przewodniczącego Sekcji, a następnie Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK.

Już w pierwszych latach pracy Kół mamy do zanotowania nazwisko prof. Wł. Szafera, który w okresie 40 lat pomaga Kołom, patronuje zagadnieniom ochrony przyrody.⁵ W pierwszym okresie działalności Kół zanotować należy nazwisko prof. Ludomira Sawickiego, dra W. Goetla, prof. J. Smoleńskiego, insp. Seweryna Udzieli, dr Stanisławy Niemcówny, która dla Kół opracowała m. in. *Metodykę pracy w Kołach*, dra M. Orłowicza i dra Januarego Kołodziejczyka oraz Aleksandra Janowskiego, prezesa PTK. W późniejszym okresie ożywioną działalność na polu krzewienia krajoznawstwa wśród młodzieży przejawiają: Tadeusz Seweryn, Piotr Galas, Józefa Bergauen, Maria Medwecka, Zofia Domaniewska, dr Maria Dobrowolska, Józef Staśko, Jadwiga Klimaszewska. W latach następnym kroniki notują nazwiska: Czesława Błaжды, dra Mariana Gotkiewicza, mgra Romana Reinfussa, Tadeusza Wiśniowskiego, Piotra Czapika, Józefa Kołodziejczyka, Jadwigi Jaroszowej. Do osób stale udzielających pomocy Kołom zaliczyć należy Marię Sawicką, żonę Ludomira Sawickiego, właścicielkę wydawnictwa księgarni „Orbis” w Krakowie, która przez wiele lat wydawała *Orli Lot* i broszurki biblioteki *Orlego Lotu*.

FORMY PRACY

Początkowa działalność Sekcji Kół Krajoznawczych Młodzieży ograniczała się do terenu Krakowa, gdzie zorganizowano 11 Kół. Wygłaszano dla młodzieży odczyty krajoznawcze (prof. J. K. Rouppert, prof. W. Szafer, L. Węgrzynowicz), organizowano wycieczki po Krakowie i okolicy. Uwzględniając potrzeby rozwijającego się ruchu młodzieży krajoznawczej dr Stanisława Niemcówna (profesor dydaktyki Uniwersytetu Jagiellońskiego) opracowała i opublikowała w pięciu numerach *Orlego Lotu* w 1921 r. *Metodykę pracy Kół Krajoznawczych Młodzieży*. Stwierdziła ona przede wszystkim, że punktem wyjścia w pracy Kół powinna być znajo-

mość własnej miejscowości i okolic Koła, poznanie krajobrazu. Nauka szkolna, samokształcenie młodzieży dają podstawy wiedzy przyrodniczej i historycznej. Wycieczki młodzieży, poprzedzone referatami, a poparte opisem, rysunkiem, fotografią powinny uzupełnić szkolną wiedzę młodzieży. *Metodyka* omawia wyekwipowanie techniczne wycieczek, wskazuje na konieczność zaopiekowania się zabawkami przeszłości, stosowania zasad ochrony przyrody, uczy kultury wycieczkowania. *Metodyka* dr Niemcówny była ważnym momentem w historii Kół Krajoznawczych, zawierała bowiem podstawowe wytyczne do ich pracy.

Dla ułatwienia realizacji zadań wskazanych przez *Metodykę* Sekcja Krakowska zorganizowała dla opiekunów Kół oraz młodzieży krajoznawczej kurs kartograficzny, meteorologiczny, fotograficzny i nauki o stylach w architekturze. Już w krótkim czasie Koła Krajoznawcze dały wyraz swej ożywionej działalności. Kierownik szkoły w Piaskach Luterskich pod Lublinem Fl. Kotliński przesyła do *Orlego Lotu* (1925 r.) pismo uczniowskie *Nasza Szkoła* z opisem i rysunkami wsi w wykonaniu uczniów szkoły powszechnej. Tę pracę z entuzjazmem recenzował Aleksander Janowski w *Szkole Powszechnej*, a Węgrzynowicz w *Orlim Locie*. W 1925 r. młodzież łódzka opracowała dla *Orlego Lotu* numer poświęcony Łodzi, zaś młodzież warszawska opracowała numer poświęcony Warszawie. Koło Krajoznawcze w Sandomierzu opracowało numer monograficzny poświęcony swemu miastu, a Koło Krajoznawcze Seminarium Nauczycielskiego w Tomaszowie Mazowieckim nadesłało obfite materiały monograficzne dotyczące Tomaszowa.

Poznanie swego rodzinnego środowiska stało się podstawowym hasłem Kół. Szczególnie dobrymi wynikami w tej dziedzinie mogło wykazać się Koło prowadzone przez Tadeusza Seweryna w Seminarium Nauczycielskim w Tomaszó-

wie Mazowieckim. O Kole tym w ten sposób pisano w czasopiśmie *Orli Lot*:

Koło tomaszowskie kierowane przez wybitnego artystę i znawcę kultury materialnej ludu prof. Tadeusza Seweryna wybiło się swymi pracami na naczelnie stanowisko pośród Kół Krajoznawczych Młodzieży całej Polski. Oto członkowie Koła już czwarty zeszyt „Orlego Lotu” wypełniają pierwszorzędnymi materiałami krajoznawczymi, które w całości składają się na interesującą monografię okolic Tomaszowa... Złożyli w redakcji — „Orlego Lotu” — opisy i rysunki zamków drewnianych przy drzwiach, których zebrali 67 różnych odmian. Praca ta jest tak poważna i tak bogata w materiał dotąd u nas niepublikowany, iż Krakowska Akademia Umiejętności postanowiła ją wydać.

Dużą pomocą w pracy Kół były kwestionariusze, opracowywane przez fachowców. System pytań zawartych w kwestionariuszach ułatwiał pracę młodzieży, nakreślając metodę pracy. Pierwszy kwestionariusz na temat „Święcenie ziół w Polsce” opracował Seweryn Udziela. Był to temat łatwy, możliwy do opracowania przez większość Kół. Nagromadzone w tej sprawie materiały Sekcja przekazała Muzeum Etnograficznemu w Krakowie (1921 r.). W rok później S. Udziela opracował drugi kwestionariusz na temat „Zwyczaje Wielkanocne”. Odpowiedzi na ankietę przesyłano do redakcji *Orlego Lotu*, która posiadane materiały przekazała również Muzeum Etnograficznemu. Dalszy kwestionariusz Udzieli dotyczył opisu kapliczek ludowych. Powodzenie kwestionariuszy w Kołach spowodowało, że do opracowania dalszych zagadnień zaproszono prof. Kazimierza Nitscha, który przygotował kwestionariusz w sprawie słownictwa ludowego: a) słownictwo ludowe w zakresie pokrewieństwa rodzinnego, b) nazwy części cepów w różnych stronach Polski, c) nazwy części ciała ludzkiego, d) nazwy oznaczające rachubę czasu, e) słownictwo w zakresie stanów pogody. Ankiety opraco-

wane przez Koła przejmowała Polska Akademia Umiejętności w Krakowie.

Następny kwestionariusz dotyczący opisu wybranej miejscowości opracował Konstanty Bzowski (1928 r.). Opracowano też ankietę w sprawie wiedzy astronomicznej ludu (1931 r.). Również *Orli Lot* rozpowszechniał kwestionariusze na temat: „Smigusowe dziady”, „Pisanki”, „Sobótki” oraz m. in. kwestionariusze dotyczące zabytków prehistorycznych (1937 r.), o zbieraniu nazw geograficznych (opracował A. Semkowicz), fenologiczny, w sprawie oświetlania mieszkań, dotyczące badań nad krajobrazem, do inwentaryzacji zabytków przyrody, procesów urbanizacji i badań społecznych w mieście (1939 r.) itp.

Niektóre kwestionariusze publikowane w *Orlim Locie* wydano drukiem w oddzielnych broszurkach i przesyłano Kółom do opracowania. Autorzy kwestionariuszy bardzo cenili opracowania Kół Krajoznawczych, a wyniki tych opracowań w ujęciu syntetycznym niejednokrotnie publikowano na łamach *Orlego Lotu*.

Po II wojnie światowej Anna Kutrzebianka opracowała kwestionariusz o naszej wsi, jej przeszłości i teraźniejszości. Rozpowszechniony był również w Kółach kwestionariusz dotyczący zagadnień językoznawczych oraz opisu rodzinnego środowiska miasta, dzielnicy, wsi.

Po 1945 r. kwestionariusze przestały odgrywać w pracy Kół dominującą rolę, bowiem władze Polski Ludowej znalazły odpowiednie środki, aby zagadnienia dotyczące naszej kultury były opracowywane przez specjalistów dysponujących właściwym do tej pracy aparatem naukowym.

Interesującą formą działalności Kół były obozy krajoznawcze. Już w 1933 r. Helena Czapelska rzuca na łamach *Orlego Lotu* myśl zorganizowania badawczych obozów krajoznawczych. Zgodnie z jej koncepcjami powinny być one organizowane w okresie ferii letnich na wsi, przy użyciu namiotów. Młodzież na obozie po-

winna być podzielona na sekcje, które otrzymają do opracowania wybraną problematykę krajoznawczą. Obowiązkiem młodzieży miało być — według H. Czapelskiej — przygotowywanie sobie posiłków, uprawianie ćwiczeń cielesnych i sportu oraz wykonywanie dla wsi prac społecznych.

Sekcja Krakowska powierzyła H. Czapelskiej zorganizowanie takiego obozu w Sopotni Małej. Siedzibą obozu był budynek szkolny z widokiem na Babią Górę. W obozie wzięły udział 32 uczestniczki (z Krakowa, Wadowic, Żywca). W czasie jego trwania przeprowadzono następujące prace: zainwentaryzowano wieś według kwestionariusza, zebrano dane monograficzne, opisano kapliczki przydrożne, zanotowano słownictwo gwarowe, zorganizowano dla miejscowej ludności kilka ognisk krajoznawczych. Obóz wizytowany był przez L. Węgrzynowicza, który uznał tę imprezę za bardzo udaną i godną upowszechnienia. Młodzież z zapałem opisywała w *Orlim Locie* swe wrażenia, wysoko podnosiła zalety kierowniczkę obozu Heleny Czapelskiej.

Koncepcja krajoznawczych obozów młodzieży szkolnej przyjęła się w Kółach, które w oparciu o programy i doświadczenia obozu prowadzonego przez H. Czapelską przystąpiły do organizowania nowych obozów męskich i żeńskich. W 1935 r. H. Czapelska prowadziła obóz krajoznawczy w Szaflarach Małych a Zofia Domaniewska obóz w Dziśnie na Wileńszczyźnie. Były to obozy żeńskie. Pierwszy krajoznawczy obóz męski prowadził w 1935 r. w Jurgowie na Spiszu prof. Piotr Galas. Inne obozy krajoznawcze — stałe i wędrownie — organizowała w Kurozwękach mgr J. Klimaszewska; męski w Podegrodziu pod Starym Sączem prowadził prof. Józef Staśko (1936 r.); 2 obozy żeńskie w Dobrej k. Limanowej prowadziła Maria Rehanówna, obóz męski był również zorganizowany w Pogrzebieniu na Śląsku.

Sprawozdania z prac obozów krajoznawczych młodzieży publikowane były

na łamach *Orlego Lotu*, a niektóre wydano w oddzielnych broszurkach w ramach Biblioteczki „Orlego Lotu” (np. *Pierwszy obóz krajoznawczy w Sopotni Małej*, *Pierwszy męski obóz Krajoznawczy w Jurgowie*, *Podegrodzie — zarys monografii wsi*, *Wieś Dobra — pow. limanowski*).

Po wyzwoleniu Zofia Domaniewska, która z Wilna przeprowadziła się do Krakowa, zorganizowała pierwszy powojenny obóz krajoznawczy na Górze Św. Anny na Śląsku Opolskim (1946 r.). Za jej przykładem poszły inne środowiska, organizując co roku obozy krajoznawcze w różnych miejscowościach Polski. W czasie obozów młodzież wzbogacała swe zbiory i zasoby muzealne, które demonstrowane były na wystawach krajoznawczych z okazji ogólnopolskich zjazdów młodzieży krajoznawczej. Zbiory przekazywano później do Muzeum Etnograficznego, Ośrodka Krajoznawczego w Krakowie, muzeów regionalnych i szkolnych.

ROLA ORLEGO LOTU

W działalności Sekcji Kół Krajoznawczych Młodzieży poważną rolę odegrał miesięcznik krajoznawczy, noszący od numeru 3 nazwę *Orli Lot*. W początkowej fazie swej działalności publikował on materiały krajoznawcze przeznaczone dla młodzieży. Były one opracowywane przez znanych fachowców, profesorów wyższych uczelni. Ale już w 1922 r. redakcja apeluje, aby i młodzież pisała do *Orlego Lotu*. Początkowo zdawało się, że apel ten nie odniesie skutku. Jednak już w pierwszym numerze 1923 r. opublikowano materiały opracowane przez młodych krajoznawców z Łodzi i wypełniono tymi materiałami cały numer. Zachęciło to inne Koła, które zaczęły nadsyłać do redakcji swoje materiały. Wkrótce liczba prac młodzieży zaczęła przeważać nad publikacjami dorosłych krajoznawców. *Orli Lot* stał się nie tylko pismem krajoznawczym dla młodzieży, ale i pismem

zawierającym prace młodzieży. Wiele numerów pisma nosiło charakter monograficzny. Na łamach *Orlego Lotu* pisali: Jan Gadomski, Juliusz Zborowski, Kazimierz Sosnowski, Władysław Semkowicz, Władysław Szafer, Stanisława Niemcówna, Stanisław Pawłowski, Aleksander Janowski, Jan Wiktor, Seweryn Udziela, Bohdan Dyakowski, Mieczysław Orłowicz, Jan Bystroń, Marian Gotkiewicz, Adam Chętnik, Tadeusz Seweryn, Leopold Węgrzynowicz, Stanisław Leszczycki, Jędrzej Cierniak, Stefan Jarosz, Mieczysław Klimaszewski i wielu innych wybitnych uczonych i krajoznawców.

W *Orlim Locie* można było wyodrębnić następujące działy:

1. Aktualne zagadnienia natury ogólnopolskiej (np. w obronie Spisza i Orawy, w sprawie plebiscytu na Górnym Śląsku, Mazurach, rocznice, zgonu wybitnych Polaków itp.).
2. Opisy ziem polskich, regionów, miejscowości, osobliwości krajoznawczych.
3. Metodyka pracy w kołach oraz metodyka wycieczek.
4. Życie organizacyjne sekcji i kół.
5. Przegląd literatury krajoznawczo-turystycznej.
6. Zagadnienia ochrony przyrody (przez kilka lat dodawano do *Orlego Lotu* wklejkę z tej dziedziny, a to dzięki zasłudze prof. Wł. Szafera i Państwowej Rady Ochrony Przyrody).
7. Opieka nad zabytkami przeszłości (w okresie 1931—32 do *Orlego Lotu* dołączano skromny dodatek *Skarbiec* poświęcony ochronie zabytków kultury i sztuki, a wydawany z zapomogi Departamentu Kultury i Sztuki Ministerstwa WRiOP pod red. Tadeusza Seweryna).
9. Poezja, humor, pieśni młodzieży krajoznawczej.
10. „Mówi Redaktor”. W tym dziale L. Węgrzynowicz apelował do młodzieży, krytykował słabą pracę Kół i zauważone

usterki, upominał i przypominał — raz surowo, innym razem z humorem.

Orli Lot wydawany był w skromnej szacie w formacie 23×15 cm, ale docierał do wszystkich Kół Krajoznawczych Młodzieży, budził zainteresowania krajoznawcze, instruował koła w zakresie programu prac, był dla młodzieży krajoznawczej całego kraju łącznikiem i wychowawcą ideowym.

Wielki przyjaciel młodzieży prof. Ignacy Chrzanowski właśnie w *Orlim Locie* tak pisał o znaczeniu pracy krajoznawczej młodzieży: *Pamiętajcie, że ta święta praca nad powiększaniem i polepszaniem własnych dusz jest nie mniej zbożna niż miłość ojczyzny pełna od ofiary krwi i nie mniej niż ofiara krwi polepszająca prawa i powiększająca granice zmartwychwstałej Ojczyzny. I w tej pracy w krainach ducha jest miejsce na Orli Lot.* (Orli Lot, styczeń 1921).

Redaktorem pisma był przez cały czas (z małymi przerwami) Leopold Węgrzynowicz⁶. Borykał się on z wieloma trudnościami natury finansowej. Mimo to wydał 24 roczniki pisma bez żadnej niemal pomocy z zewnątrz, a było to zadanie trudne i nie do pokonania, gdyby nie życzliwy stosunek do pisma prof. Ludomira Sawickiego, a po jego zgonie w 1928 r. jego żony.

Zaznaczyć należy, że pismo własne wydawała nie tylko Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK, ale również niektóre Koła Krajoznawcze, np. wspomniane już Koło w Piaskach Luterskich. Koło Krajoznawcze gimnazjum klasycznego w Chorzowie wydawało pismo *Śląski Krajoznawca*. Ukazywało się wiele innych pism: *Krajoznawcze Drogi* — wydawnictwo SKK w Zabrze, *Nasza Radość* — wyd. Krakowskiej Szkoły Nr 1, *Nasze Echo* — wyd. Szkoły Nr 15 w Lublinie, *Nasz Widnokrąg* — wyd. Koła w Krzemieńcu, *Z Grodu Halszki* — wyd. Koła w Szamotułach, *Strażnica Kresowa* — wyd. Koła w Krotoszynie, *Nowiny Krajoznawcze* — pismo Kół Krakowskich.

OGÓLNOPOLSKIE ZJAZDY MŁODZIEŻY KRAJOZNAWCZEJ

W 1927 r. Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK zapoczątkowała nową formę krajoznawczej pracy młodzieży: zjazdy przedstawicieli Kół Krajoznawczych oraz ich opiekunów. Celem zjazdów miało być bezpośrednio poznanie się młodzieży krajoznawczej zorganizowanej w Kołach, nawiązywanie osobistych kontaktów działaczy PTK z opiekunami i działaczami Kół, krótkie narady poświęcone przedyskutowaniu działalności Komisji i Kół. Podczas zjazdów organizowano wycieczki, wystawy prac Kół oraz wieczornice wypełnione inscenizacjami z życia wybranych regionów.

Pierwszy Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w Krakowie w dniach 5 i 6.VI. 1927 r. Zjazd w Krakowie zgromadził 165 delegatów reprezentujących 34 Koła. Podstawą Zjazdu były referaty: przewodniczącego Komisji prof. L. Węgrzynowicza, prof. Włodzimierza Antoniewicza o zbiorach Kół Krajoznawczych, dra Jana Zaćwilichowskiego o organizacji zbiorów biologicznych w Kołach, prof. J. Nitscha o zbieraniu i znaczeniu słownictwa ludowego. W wyniku obrad opiekunów i młodzieży przyjęto szereg postulatów o prowadzeniu przez Koła kroniki prac, o wprowadzeniu dla członków Kół odznaki organizacyjnej itp. Uczestnicy Zjazdu zwrócili się do młodzieży z apelem, aby delegaci przybywali na Zjazd w strojach ludowych swego regionu.

Duże zainteresowanie wywołała wystawa prac krajoznawczych. W jej przygotowaniu uczestniczyło wiele Kół, które przysłały bardzo wartościowe opracowania, modele, wzory, eksponaty oryginalne, przyjęte z uznaniem przez Muzeum Etnograficzne w Krakowie. Wycieczki po Krakowie oprowadzali wybitni fachowcy. Część artystyczną wieczornicy krajoznawczej wypełniły popisy uczniów i uczennic Gimnazjum Państwowego im. A. Mickiewicza w Wilnie, uczennic żeń-

skiego gimnazjum państwowego w Krakowie oraz orkiestra krakowskiego męskiego seminarium nauczycielskiego. Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK zachęcona pomyslnym wynikiem Zjazdu w Krakowie postanowiła organizować co roku podobne zjazdy, coraz to w innych miejscowościach kraju.

Drugi Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w 1928 r. w dniach 13—15.IV. w Wilnie. Obrady Zjazdu odbywały się na terenie Uniwersytetu Stefana Batoiego. Prof. dr Kazimierz Sławiński wygłosił odczyt o Wilnie, prof. Mieczysław Limanowski mówił o przyrodzie i kulturze duchowej Wileńszczyzny. Uczestnicy Zjazdu odbyli wycieczki po Wilnie, zwiedzili Troki oraz wzięli udział w wieczornicy krajoznawczej o bardzo urozmaiconym programie. W Zjeździe wzięło udział 30 opiekunów Kół oraz 291 delegatów, reprezentujących 47 Kół. Patronowała Zjazdowi Zofia Domaniewska.

Trzeci Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się 29.VI.1929 r. w Poznaniu w związku z odbywającą się tam Powszechną Wystawą Krajową. *Spotkamy się tam z twórczością całej Polski, zobaczymy wzór organizacji i tadu. Mieście serca i oczy otwarte* — zapowiadał *Orli Lot*. Udział w Zjeździe wzięło 700 osób. Oprócz zwiedzania PWK w programie przewidziano wycieczkę statkiem do Rogalina. W czasie Zjazdu przemawiał prof. Leopold Węgrzynowicz, który podsumował bogaty dorobek Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w okresie dziesięciolecia ich istnienia. Gospodarzem Zjazdu był prof. Jan Kilarski, prezes Okręgu PTK w Poznaniu.

W związku z przyjęciem nowego regulaminu Komisji, który przewidywał istnienie Okręgowych Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej oraz możliwość odbywania Okręgowych Zjazdów Opiekunów Kół, pierwszy Okręgowy Zjazd Opiekunów zorganizowano w 1929 r. w Krakowie. Na Zjeździe tym przemawiał m. in. Kurator Okręgu Szkolnego

Krakowskiego dr Tadeusz Kupczyński.

Czwarty Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w czerwcu 1930 r. w Krzemieńcu. Otworzył Zjazd kurator Juliusz Poniatowski. Młodzież i opiekunowie wzięli udział w kilku wycieczkach i wieczornicy krajoznawczej. Zjazd zgromadził 461 uczestników. Gospodarzem Zjazdu był prof. Franciszek Mączak.

Zapowiedziany na 1931 r. Zjazd w Warszawie został ze względu organizacyjnych przełożony na rok następny.

W dniach 1—3.V.1932 r. odbył się w Warszawie piąty Zjazd Młodzieży Krajoznawczej. Zjazd ten odbywał się równocześnie ze Zjazdem Delegatów PTK, które obchodziło jubileusz 25-lecia swej działalności. W czasie wspólnej akademii w sali Rady Miejskiej przemawiał minister WRiOP. Uczestnicy zjazdu młodzieżowego udali się na Bielany, gdzie złożyli hołd u grobu Stanisława Staszica, a następnie przemaszerowali do Grobu Nieznanego Żołnierza, gdzie złożyli wieniec. Wieczornica odbyła się w sali ratuszowej. W czasie Zjazdu odbyto liczne wycieczki. Sprawozdania Kół ze Zjazdu Warszawskiego, nadesłane do *Orlego Lotu* były dowodem, że zetknięcie się ze stolicą Polski wywarło na młodzieży krajoznawczej duże wrażenie.

Szósty Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w Bydgoszczy w dniach 16—22.VI.1933 r. Realizowany był według dotychczasowego wzorca zjazdowego, przewidywał wycieczki do Torunia, Chełmna, Świecia, Borów Tucholskich, Wieżycy, Kartuz, Gdyni, na Hel. Ale pogoda nie dopisała, padał deszcz, który utrudnił realizację planów, wskutek czego bydgoskiej imprezy nie można zaliczać do udanych.

Zapowiedziany na r. 1934 Zjazd w Lwowie został odłożony na czas późniejszy.

Siódmy Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w Krakowie w dniach 21—24.V.1936 r. równocześnie ze zjazdem jubileuszowym PTK. Zjazdowi przewod-

Delegacja Ogólnopolskiego Zjazdu Młodzieży Krajoznawczej przed Grobem Nieznanego Żołnierza w Warszawie, 1948 r.

niczył Aleksander Janowski, honorowy prezes PTK. Uczestnicy Zjazdu obradowali w sekcjach: historycznej, organizacyjnej, prehistorycznej. Referaty na plenum wygłosili: prof. Tadeusz Seweryn (*Ideologia Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej*) oraz prof. Władysław Szafer, rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego (*Krajoznawstwo a ochrona przyrody*). Interesująca wystawa prac młodzieży krajoznawczej wzbogaciła znacznie zbiory Muzeum Etnograficznego. Na życzenie przedstawicieli turystyki krajoznawczej Irlandii prace młodzieży wykonane na obozach krajoznawczych posłano na międzynarodową wystawę w Dublinie, gdzie wzbudziły one duże zainteresowanie.

Ósmy Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w dniach 4 i 5.VI.1937 r. w Pińsku. Wzięło w nim udział 300 osób. W czasie obrad plenarnych wygłoszono referaty, które zapoznały uczestników Zjazdu z osobliwościami Polesia. Odbyły się wycieczki po mieście, zwiedzono targ

na rzece Pinie, urządzono wycieczkę statkiem po najbliższej okolicy; urządzono również tradycyjną wieczornicę. W drugim dniu obradowały dwie sekcje: Sekcja Opiekunów pod przewodnictwem Zygmunta Beczkowicza, prezesa PTK oraz Sekcja Młodzieży pod przewodnictwem Zofii Koźlińskiej z Wilna.

Dziewiąty Zjazd Młodzieży Krajoznawczej odbył się w dniach 26—29.V.1938 r. we Lwowie. Obrady plenum odbywały się w sali Collegium Maximum Uniwersytetu Lwowskiego. Wystawę prac Kół lwowskich pt. „Lwów i okolice” oraz pokaz prac innych Kół urządzono w sali Giełdy. Wieczornica objęła pokaz zwyczajów ludowych. Wycieczki po Lwowie, przedstawienie teatralne w Teatrze Wielkim, obrady w dwu sekcjach: organizacyjnej i programowej wypełniły resztę czasu zjazdowego.

Zjazd we Lwowie był ostatnim spotkaniem młodzieży krajoznawczej w okresie dwudziestolecia. Następnym Zjazd wy-

znaczony w Warszawie na 1939 r. nie odbył się ze względu na sytuację polityczną w kraju.

Pierwszy powojenny, a dziesiąty z kolei, Ogólnopolski Zjazd Młodzieży Krajoznawczej PTK odbył się w dniach 6—9. V.1948 r. w Warszawie. Przedstawiciele Zjazdu Młodzieży Krajoznawczej złożyli w Belwederze hołd Prezydentowi Rzeczypospolitej Bolesławowi Bierutowi, który wygłosił do młodzieży przemówienie, ogłoszone później w prasie. Prezydent Polski Ludowej podejmował delegację w salonach Belwederu, prowadząc z młodzieżą ożywione rozmowy. Młodzież w uroczystym pochodzie złożyła wieniec na Grobie Nieznanego Żołnierza, odbyła wycieczki po zrujnowanej Warszawie i przeprowadziła obrady w gmachu ZNP. Do uczestników Zjazdu przemówił prof. dr Stanisław Leszczycki, prezes Zarządu Głównego PTK. Odbyła się również tradycyjna wieczornica. Wzięli w niej udział artyści warszawscy, którzy przedstawili kilka charakterystycznych momentów z życia Warszawy za pomocą słowa i mu-

zyki, a następnie młodzież krajoznawcza popisywała się inscenizacjami, ilustrującymi życie swoich regionów. Na zamknięcie Zjazdu odbyła się liczna wycieczka do Olsztyna i na Mazury. Wycieczkę prowadził Józef Kołodziejczyk, wiceprezes PTK. W czasie Zjazdu odbyło się walne zebranie Komisji Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK. W zebraniu wzięło udział 65 opiekunów Kół. Obradom przewodniczył L. Węgrzynowicz.

Zjazd w Warszawie był ostatnim spotkaniem młodzieży krajoznawczej zorganizowanej w ramach Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W rozwoju Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej zjazdy odegrały poważną rolę. Pobudzały Koła do pracy, umożliwiały wymianę doświadczeń, ułatwiały kontakty osobiste opiekunom Kół i młodzieży, pozwalały precyzować nowe kierunki działalności. Były więc przedsięwzięciem pogłębiającym ideologię krajoznawczą i pobudzającym do ożywienia działalności Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej.

Uczestnicy obozu krajoznawczego PTK pracują przy regulacji terenu pod pomnik Lenina w Poroninie.

ZAŁOŻENIA ORGANIZACYJNE KÓŁ

Systematyczny rozwój i wzrost liczby Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej stworzyły potrzebę ujęcia ich w jednolite ramy organizacyjne. Początkowo wystąpiono z projektem stworzenia Związku Kół Krajoznawczych Młodzieży, analogicznego do Związku Harcerstwa Polskiego. Projekt ten nie uzyskał jednak aprobaty władz szkolnych, w wyniku czego statutową opiekę nad Kołami objęła w 1927 r. Komisja Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK.

Zgodnie z wnioskiem Zjazdu Młodzieży Krajoznawczej Komisja ustaliła dla członków Kół odrębną odznakę organizacyjną (orle gniazdo na tarczy — 1928) oraz wprowadziła jednolitą pieczęć. Komisja posiadała własny organ prasowy, organizowała zjazdy i zloty ogólnokrajowe i regionalne, na które młodzież przybywała w barwnych strojach regionalnych, budząc powszechne zainteresowanie.

Komisja ustalała co pewien czas hasła i tzw. prawa krajoznawcze, będące podstawą ideologii młodzieży krajoznawczej. Prawa te dyskutowane przez młodzież i opiekunów, poddawane były częstym zmianom. Najistotniej zadania młodzieży krajoznawczej odzwierciedlają prawa ustalone przez Komisję Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej w 1937 r. Głosiły one:

1. Krajoznawca dąży do poznania ziemi i życia kulturalnego rodaków we wszystkich jego dziedzinach. Interesuje się urządzeniami technicznymi, życiem gospodarczym i społecznym, nauką, sztuką i mową swych ziomków.

2. Krajoznawca odnosi się z czcią do przyrody i pomników kultury pozostawionych przez minione pokolenia lub stworzone przez współczesnych, stara się je szanować i chronić przed zniszczeniem.

3. Krajoznawca nie tylko sam gorliwie spełnia swe obowiązki krajoznawcze, ale dąży również usilnie do rozbudzenia po-

dobnych zainteresowań u drugich, ułatwia im poznanie kraju i ludu.

4. Krajoznawca interesuje się najżywotniejszymi sprawami Państwa Polskiego, stara się na każdym kroku czynnie do nich ustosunkować.

5. Krajoznawca kocha swój kraj i pracę swą poświęca dla jego dobra.

Prawa te były wynikiem wielu lat doświadczeń Sekcji, a potem Komisji, doświadczeń poszczególnych Kół, które nadsyłały do Komisji swe propozycje dotyczące określenia postaw młodzieży krajoznawczej.

Rozpowszechnione też były w Kołach 2 hasła:

1. Poznaj swój kraj i Ojczyźnie służ.
2. Dla Ciebie, Polsko, i dla Twojej chwały.

Wysoko ocenił pracę młodzieży krajoznawczej Prezydent Bolesław Bierut mówiąc do uczestników zjazdu warszawskiego w 1948 r.: *Wasze zadanie to nie tylko poznać kraj, ale zachęcić do poznawania kraju całą młodzież polską. Tylko poznawszy kraj można najbardziej gorąco kochać go, tylko poznawszy swój kraj można naprawdę owocnie dla niego pracować. Dlatego też poznanie kraju, to wielka, ważna misja społeczna... Pragnę, aby w Waszych szeregach znalazła się cała polska młodzież.* (Orli Lot nr 7, 8, 9, 1948).

W 1950 r. nastąpiło połączenie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim. Ze zjednoczenia tych organizacji (oraz kilku innych, zainteresowanych turystyką) powstało Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze z siedzibą w Warszawie. Koła Krajoznawczej Młodzieży Szkolnej nie weszły wówczas do PTTK. Uznano wówczas bowiem celowość podporządkowania Kół Młodzieżowych przy szkołach powszechnych harcerstwu, a Kół istniejących w szkołach średnich — Związkowi Młodzieży Polskiej. W związku z tą sytuacją Zarząd Główny PTTK nie powołał do życia Sekcji Kół Krajo-

znawczych Młodzieży Szkolnej. Działalność Kół w tym okresie znacznie osłabła chociaż w większości nie przerwały one swych prac.

W 1952 r. Ministerstwo Oświaty przejęło opiekę nad działalnością Kół Krajoznawczych Młodzieży i powołało do życia Szkolne Wojewódzkie Ośrodki Krajoznawczo-Turystyczne przy kuratoriach. W 1956 r. powołano w Ministerstwie Oświaty Wydział Turystyki i Krajoznawstwa pod kierownictwem mgr Józefa Kurana, oraz Społeczną Komisję do Spraw Krajoznawstwa i Turystyki Szkolnej, w której skład weszli doświadczeni działacze na odcinku krajoznawstwa. Na funkcję przewodniczącego Społecznej Komisji powołany został prof. Leopold Węgrzynowicz. W 1958 r. Państwowe Zakłady

Wydawnictw Szkolnych rozpoczęły wydawanie dla młodzieży barwnego ilustrowanego miesięcznika krajoznawczego *Poznaj swój kraj*.

Z czasem PTTK weszło w porozumienie z Ministerstwem Oświaty w sprawie współdziałania PTTK ze Szkolnymi Kołami Krajoznawczo-Turystycznymi, ustalając ramy organizacyjne tej współpracy. Stan ten obowiązuje w chwili obecnej.

Wszechstronna działalność Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej PTK stworzyła dobre podstawy programowe i idee do pracy dzisiejszych Szkolnych Kół Krajoznawczo-Turystycznych (SKKT), które w oparciu o doświadczenia przeszłości stale doskonaląc swe metody działania wypełniają program służby społecznej dla Polski Ludowej.

PRZYPISY

1. Tomkowski Z.: W stulecie Aleksandra Janowskiego, „Ziemia” 1966, s. 15.
2. Ludomir Sawicki (1884—1928). Urodził się w 1884 r. w Wiedniu z ojca Polaka, matki wienki. W Wiedniu ukończył szkołę średnią i wyższą. Wychowany w duchu polskim ciążył zawsze ku Polsce, której pragnął oddać swe siły. Pierwsze prace na tematy geograficzne pisze w języku niemieckim. Od 1908 r. publikuje prace w języku polskim (czasopismo *Kosmos* Lwów). Nawiązuje kontakt z PTK w Warszawie, zostaje członkiem-korespondentem PTK na terenie Austrii. W 1908 r. osiedla się w Warszawie, gromadzi materiały do monografii Lysogór. Na posiedzeniu PTK w Warszawie w 1909 r. wygłasza referat pt. *Geografia a krajoznawstwo*, a w 1910 r. referat pt. *Trzy bramy karpackie*. W pierwszym numerze *Ziemi* (1910) ogłasza *Szkic programu badań krajoznawczych*. Ponieważ jako obcokrajowiec ma trudności w poruszaniu się na terenie zaboru rosyjskiego, przenosi się do Krakowa, gdzie obejmuje katedrę geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Organizuje tam wzorową pracownię geograficzną i bogatą bibliotekę.

- Po powołaniu Oddziału PTK w Krakowie interesuje się żywo działalnością Kół Krajoznawczych Młodzieży i pomaga wydawnie Leopoldowi Węgrzynowiczowi w pracy na tym odcinku. W artykułach zamieszczonych na łamach prasy oraz w odczytach radiowych sprecyzował swój pogląd na rolę krajoznawstwa i jego stanowisko w świecie nauki. Odbywał również wyprawy naukowe zagranicę. Był wybitnym geografem, autorem prac naukowych i dydaktycznych, map szkolnych i atlasów. Ceniony był również jako zarliwy krajoznawca. Zmarł w 1928 r.
3. „Orli Lot” nr 7 1949 r. „Nasze XXX-lecie”.
4. Miesięcznik Krajoznawczy dla Młodzieży — organ Sekcji Kół Krajoznawczych Oddziału Krakowskiego PTK nr 1 i 2. Kwiecień—maj 1920, s. 16.
5. W numerze 8 „Orlego Lotu” z 1950 r. złożono hołd prof. Władysławowi Szaferowi za jego działalność ochroniarską i żywą współpracę z Kołami Krajoznawczymi (portret, artykuły redakcyjne).
6. Lenartowicz St.: „Orli Lot” — nasz poprzednik — Miesięcznik krajoznawczy „Poznaj swój kraj” nr 1, styczeń 1968.